

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Яцентія Богдана Романовича
«Професор О.Т. Калачиков (1902–1982) – вчений, педагог та
організатор сільськогосподарської дослідної справи в Україні»,
представлену до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок із науковими програмами. На сучасному етапі вивчення історії вітчизняної науки й техніки дедалі більше зростає інтерес до особистостей, які працювали на розвиток української науки та залишили після себе неоціненну творчу спадщину. При цьому особливої уваги заслуговують наукові відкриття вчених-аграріїв, які працювали на українських теренах та зробили вагомий внесок у становлення й розвиток галузевого дослідництва. До таких постатей належить вчений і педагог, один з організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні професор Олександр Тихонович Калачиков (1902–1982).

Діяльність професора О.Т.Калачикова для широкого загалу наукової спільноти є майже невідомою, але разом із тим його науковий доробок з питань агрохімії, агротехніки, загального землеробства, ґрунтознавства, фізіології рослин став вагомим внеском у розвиток вітчизняної аграрної науки і заслуговує на комплексне дослідження та висвітлення у науковій літературі. Адже постать вченого-агрохіміка до цього часу не була предметом спеціального вивчення, а в історіографічних джерелах відсутні праці, в яких би комплексно і ґрунтовно досліджувалася ця тема. Тому дослідження, здійснене дисертантом, є актуальним і має наукову новизну.

Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до загального напрямку досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН і є складовою наукових тем «Розробити науково-організаційні та концептуальні основи становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, біографічні та джерелознавчі аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0111U003538), «Науково-організаційні та регулятивні засади інноваційної діяльності в системі аграрної науки: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, архівні, біобібліографічні аспекти дослідження (номер державної реєстрації 0116U002102).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота «Професор О.Т. Калачиков (1902–1982) – вчений, педагог та організатор сільськогосподарської дослідної справи в Україні», є виконаним особисто Богданом Романовичем Яцентієм ґрунтовним науковим дослідженням, в якому розкрито авторський підхід до вивчення наукового простору та професійної діяльності професора О.Т.Калачикова в контексті розвитку вітчизняної аграрної науки.

Автором з'ясовано невідомі та маловідомі сторінки життєвого і творчого шляху вченого-агрохіміка та розкрито умови формування його світогляду; проаналізовано науковий доробок О.Т.Калачикова з питань агрохімії, ґрунтознавства, фізіології рослин, загального землеробства та агротехніки польових культур.

Зміст дисертації є лаконічним та логічно побудованим за своєю структурою.

Наукові положення, теоретичні та практичні висновки, викладені в дисертації, є достовірними та належним чином обґрунтованими, що у свою чергу підтверджується опрацюванням значної кількості матеріалів фондів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Наукового архіву ННЦ «Інститут землеробства НААН», Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Президії НАН України. Також автор використав важливий для дослідження комплекс матеріалів, який зберігається у фондах 1 «Верховна Рада України», 2 «Кабінет Міністрів України» та 27 «Міністерство сільського господарства УРСР», Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України. Загалом дисертантом опрацьовано значну кількість архівних джерел та літератури, що налічує 180 найменувань.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на пріоритеті історичних документів, які дають змогу всебічно проаналізувати науково-організаційну та педагогічну діяльність О.Т.Калачикова. Обов'язковим для розробки даної теми, як зазначено автором, стало застосування історичних принципів (історизму, об'єктивності) та методів (історико-порівняльного, історико-системного), а також предметно-хронологічного, біографічного, бібліографічного, статистичного методів, методів персоналізації, джерелознавчого й архівознавчого аналізу.

Проаналізувавши дисертаційне дослідження, можна зазначити, що застосований методологічний інструментарій дав змогу автору успішно розв'язати поставлені задачі та досягти мету дослідження, яка полягала у здійсненні комплексного аналізу життя та діяльності професора О.Т.Калачикова, відтворенні його внеску в розвиток сільськогосподарської дослідної справи України.

Результати досліджень Б.Р.Яцентія, висновки, що сформульовані в 8 пунктах, одержані в результаті наукових узагальнень кваліфікованої аналітичної роботи достатньо обґрунтовані.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертаційна робота Б.Р.Яцентія характеризується науковою новизною та практичною спрямованістю.

Зокрема, на увагу заслуговують такі здобутки автора: *вперше* на основі аналізу архівних джерел та опублікованих праць запропоновано інтерпретацію життєвого та творчого шляху професора О.Т.Калачикова; виділено й охарактеризовано основні періоди його наукової, педагогічної та організаційної діяльності; з'ясовано керівну роль в організації сільськогосподарської дослідної справи в Україні; здійснено комплексний

аналіз його наукової спадщини; охарактеризовано педагогічну та репрезентаційну діяльність О.Т. Калачикова. Також дисертантом систематизовано науковий спадок О.Т. Калачикова за основними напрямками діяльності та встановлено пріоритетність окремих наукових розробок. Відтворено невідомі й забуті факти наукової біографії вченого.

Основні положення й результати дослідження Б.Р.Яцентія є апробованими на всеукраїнських і міжнародних конференціях. За матеріалами дисертаційної роботи опубліковано 10 одноосібних наукових праць серед яких 5 статей у виданнях, визнаних МОН України фаховими, з них 1 публікація в іноземному виданні, 5 публікацій апробаційного характеру у збірках матеріалів наукових конференцій.

Наукові одноосібні праці автора присвячені окремим положенням і цілком відповідають змісту дисертації.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Дисертаційна робота складається зі вступу, аналізу історіографічних напрацювань, джерельної бази та методологічних засад дослідження, викладення результатів власних досліджень, висновків, списку використаних джерел, що налічує 180 найменувань, 13 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, основний текст роботи викладено на 158 сторінках.

У вступі автором розкрито актуальність теми; визначено наукову новизну його результатів, об'єкт, предмет, хронологічні межі та методи наукового пошуку; сформульовано мету та задачі; показано зв'язок роботи з науковими темами і практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про особистий внесок здобувача, структуру дисертації й апробацію результатів дослідження.

У першому розділі **«Стан наукової розробки проблеми, джерельна база та методологічні засади дослідження»** здійснено історіографічний аналіз наукової літератури, визначено стан джерельної бази, обґрунтовано теоретико-методологічні аспекти дисертації.

Дисертантом проаналізовано стан наукового опрацювання проблеми й визначено, що історіографічні праці, які безпосередньо або дотично висвітлюють тему дослідження, умовно формують певні групи. Це, зокрема, наукові праці, які відтворюють: 1) аспекти розвитку агрономічної сільськогосподарського ґрунтознавства у 20–70-х рр. ХХ ст.; 2) організацію та функціонування галузевих науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів, з якими була пов'язана діяльність ученого; 3) відомості про життя та творчий шлях О.Т. Калачикова.

Автором простежено, що історіографічні напрацювання радянського періоду розкривають лише окремі аспекти розвитку агрохімії та ґрунтознавства, а праці періоду незалежності України вирізняються більшою об'єктивністю та сутнісним наповненням.

Аналіз наявного комплексу історіографічних видань про життєдіяльність професора О.Т. Калачикова засвідчив лише часткове висвітлення його наукових здобутків в агрохімії, ґрунтознавстві, фізіології

рослин, загальному землеробстві та агротехніці польових культур. Таким чином встановлено, що вивчення наукової спадщини вченого не має комплексного характеру, тому потребує глибокого дослідження, аналізу й об'єктивного висвітлення всіх етапів творчого шляху вченого.

Богданом Романовичем надано детальну характеристику віднайдених джерел, що дало можливість повною мірою висвітлити особистість О.Т.Калачикова як видатного вченого в галузі агрохімії та ґрунтознавства, розкрити біографічні дані, презентувати напрями наукової спадщини.

Чітко підібрана методологічна база дисертації дозволила проаналізувати і синтезувати зібраний матеріал, забезпечити його репрезентативність.

У другому розділі «Життєвий і творчий шлях О.Т. Калачикова» представлено результати дослідження життєдіяльності вченого і запропоновано періодизацію. Відтворено цілісну картину становлення особистості, наукового світогляду і наукової (теоретичної й дослідницької емпіричної) та організаційної діяльності.

Результати наукового дослідження доводять, що формування наукового світогляду О.Т.Калачикова відбулося у період становлення методологічних засад агрохімічних та агроґрунтознавчих досліджень. Навчання в Київському політехнічному інституті та виконання перших дослідницьких програм під керівництвом видатного агрохіміка – професора О.І. Душечкіна сприяли розвитку наукових зацікавлень та подальших здобутків О.Т.Калачикова в організації сільськогосподарської дослідної справи на теренах України.

Автором на основі проблемно-хронологічного методу розроблено періодизацію науково-організаційної та педагогічної діяльності О.Т.Калачикова:

Перший період (1920–1930) характеризується формуванням наукового світогляду вченого під час навчання на сільськогосподарському відділенні Київського політехнічного інституту та в аспірантурі при кафедрі загального землеробства цього ж вузу.

Розроблені О.Т.Калачиковим і висвітлені в дисертаційній роботі науково-експериментальні основи вирішували важливі практичні питання в галузі агрономічної хімії та агротехніки щодо біологічного вбирання й мобілізації поживних речовин у ґрунті, що мало надзвичайно цінне значення при створенні раціональної системи використання добрив у сільському господарстві.

Другий період (1930–1943) характеризується діяльністю О.Т.Калачикова з розвитку агрохімічних і агроґрунтознавчих досліджень. Вчений обіймає посади директора Центральної агрохімічної лабораторії (1930–1931), заступника директора з наукової роботи Всеукраїнського НДІ сільськогосподарського ґрунтознавства та хімізації сільського господарства (1931–1932, 1934–1941), завідувача лабораторії агрохімії і ґрунтознавства Всесоюзного НДІ південного плодового господарства у Києві (1932–1934), а також займається педагогічною діяльністю.

О.Т. Калачиков встановив низку фактів, що мали велике виробниче значення: прискорена дія певних дозувань бору на процес дозрівання бавовни та рицини, що практично збільшувало доморозний вихід бавовни-сирцю для умов півдня України, давало можливість покращити якість льону, збільшити накопичення білка в бобових і підвищити вміст цукру в цукрових буряках; вивчав вплив мікродобрих на процеси, що відбуваються у ґрунті. Крім того, з 1930 р. О.Т. Калачиков досліджував питання класифікації й агрономічної характеристики ґрунтів УРСР, вів організаційну й методичну роботу зі складання агроґрунтознавчих карт; розробив комплекс протипосухової агротехніки, що дозволила забезпечити у несприятливих кліматичних умовах 1942 р. врожай цукрових буряків понад 150 ц/га та їх високу насінневу продуктивність у 1943 р. Отримані О.Т. Калачиковим експериментальні результати було впроваджено у практику колгоспного бурякосіяння в Башкирії та сусідніх областей.

Третій період (1943–1950) розкриває організаційну роботу вченого з відновлення функціонування мережі науково-дослідних установ сільськогосподарської галузі після Другої світової війни.

Четвертий період (1950–1972) розкриває педагогічну та репрезентаційну діяльність вченого відображаючи результати аналізу здобутків О.Т. Калачикова упродовж періоду 1950–1972 рр. як завершального етапу творчого шляху.

Третій розділ «**Основні напрями наукової спадщини професора О.Т. Калачикова**» відображає результати систематизації наукового доробку вченого та окреслення його ролі в розвитку сільськогосподарської науки України.

Богданом Романовичем проаналізовано наукові напрацювання вченого з визначення ефективності застосування мінеральних, органічних і бактеріальних добрив та результати дослідження з використання мікродобрих. Також дисертантом узагальнено творчі здобутки вченого на ниві агроґрунтознавчих досліджень.

Автор дисертаційної роботи вдало охарактеризував напрацювання О.Т. Калачикова стосовно економічного фактору в підвищенні родючості ґрунтів як синтезу їхньої природної та ефективної родючості та як ресурсу збільшення виходу сільськогосподарської продукції. Вченим запропоновано комплекси агротехнічних та агрохімічних заходів щодо підвищення родючості ґрунтів для кожної зони УРСР в межах інтенсивної системи.

Проаналізувавши основний зміст дисертаційного дослідження варто відмітити, що робота виконана на достатньому науково-методичному рівні. Мета, завдання, об'єкт і предмет чітко визначені. Розділи дисертації логічно пов'язані між собою, що свідчить про глибокий комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Досить ретельно сформований додатковий матеріал. Загальні висновки в достатній мірі відображають зміст роботи.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації, зауваження та дискусійні положення. Зміст основних положень дисертаційної роботи і автореферату ідентичний. Дисертація і автореферат відповідають вимогам п. 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Дисертаційне дослідження Б.Р.Яцентія, як і кожна велика наукова робота, не позбавлене недоліків. Тому необхідно надати деякі зауваження та побажання:

1. На мою думку, висновки до розділу 2 (с.95-98) та до розділу 3 (с. 167-170) занадто розлогі, вони можуть бути викладені більш стисло без втрати змісту.

2. Враховуючи той факт, що О.Т.Калачиков у 1930 р. був учасником Другого Всесвітнього конгресу ґрунтознавців, вільно володів трьома іноземними мовами: англійською, німецькою і французькою, варто було б розкрити його наукову співпрацю із закордонними вченими.

3. На мій погляд, автору належало б указати, які документи були введені ним до наукового обігу вперше та їх кількість.

4. Цікавим (особливо для істориків науки) є встановлення історичного напрямку творчої діяльності О.Т.Калачикова. Можливо, напрацювання цього характеру потрібно було виділити в окремий напрям у структурі дисертаційної роботи.

5. Поряд з тим, що робота в цілому написана грамотно, легко читається, однак вона містить деякі технічні огріхи: с.42, с. 68-69, с.170.

Але незважаючи на вищенаведені зауваження й побажання, наукова новизна та практичне значення даного дисертаційного дослідження залишаються важливими і цілком не зменшуються.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам МОН України.

Дисертація Богдана Романовича Яцентія є самостійною, цілісною і завершеною науковою працею, виконаною на актуальну тему. Одержані в роботі науково обґрунтовані результати в сукупності забезпечують вирішення наукового завдання – дослідження наукової, організаційної та педагогічної діяльності О.Т.Калачикова як ученого-агрохіміка, ґрунтознавця та організатора вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи.

Виклад матеріалу в дисертаційній роботі послідовний і логічний. Висновки науково обґрунтовані.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота Б.Р. Яцентія **«Професор О.Т. Калачиков (1902–1982) – вчений, педагог та організатор сільськогосподарської дослідної справи в Україні»**, відповідає вимогам, передбаченими пп. 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника»,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, паспорту спеціальності – Історія науки й техніки за напрямом «Історична біографістика вчених та організаторів науки», а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

Доцент кафедри теорії і
методики технологічної освіти
та комп'ютерної графіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
кандидат історичних наук

підп. М. Пильтяй
Засвідчує:
Нач. В. *А. М. Демасюк*